Lausunto/VNEUS
EU-erityisasiantuntija Lamminmäki

Päivämäärä: 20.9.2023

Lausunto asiassa EJ 3/2023 vp valtioneuvoston jatkoselvitys asialle E 17/2019 vp, koskien Euroopan komission tiedonantoa vuoden 2023 oikeusvaltiokertomuksesta

Komission 5.7.2023 julkaisema neljäs vuosittainen oikeusvaltiokertomus käsittää yleiskatsauksen oikeusvaltiotilanteen kehityksestä EU:ssa ja 27 maakohtaista lukua, joissa arvioidaan jäsenvaltiokohtaista tilannetta ja vuoden 2022 jälkeen tapahtunutta kehitystä. Komissio on kertomuksessa arvioinut myös sitä, miten jäsenvaltiot ovat edistäneet maakohtaisia suosituksia, joita jäsenvaltiolle osoitettiin ensimmäisen kerran vuoden 2022 oikeusvaltiokertomuksen yhteydessä. Vuoden 2023 oikeusvaltiokertomuksessa annetaan myös uusia maakohtaisia suosituksia.

Kertomus on laadittu tiiviissä yhteistyössä jäsenvaltioiden kanssa ja se tukeutuu erilaisiin kansallisiin, kansainvälisiin ja muihin lähteisiin. Aiempien vuosien tapaan kertomuksessa tarkastellaan kehitystä neljällä oikeusvaltioperiaatteen keskeisellä osa-alueella; i) oikeuslaitos, ii) korruptiontorjuntakehys, iii) tiedotusvälineiden moniarvioisuus ja vapaus, sekä iv) muut keskinäiseen valvontaan liittyvät institutionaaliset kysymykset (nk. checks and balances). Tämän lisäksi kertomus sisältää v) katsauksen oikeusvaltioperiaatteen kehitykseen ja toimiin EU:ssa.

Komission arvion mukaan oikeusvaltiotilanne unionissa on tasaantunut, eikä oikeusvaltiotilanteen katsota merkittävissä määrin heikentyneen jäsenvaltioissa edelliseen vuoteen verrattuna. Muutamissa jäsenvaltioissa on kuitenkin edelleen järjestelmätason ongelmia. Viime vuonna ensi kertaa annetuista maakohtaisista suosituksista 65% oli toteutunut kokonaan tai osittain. Komission arvion mukaan suositusten edistämisessä jo vuodessa saavutetun edistyksen voi katsoa merkittäväksi, etenkin sen vuoksi, sillä oikeusvaltiokehyksen parantamiseen tähtäävät toimet vievät aikaa.

Oikeusvaltiokertomukseen pohjautuvia keskusteluja käydään tulevan syksyn aikana yleisten asioiden neuvostossa sekä oikeus- ja sisäasioiden neuvostossa.

Oikeusvaltiotilanne Suomessa
Suomea koskevassa maakohtaisessa luvussa todetaan aiempien vuosien tavoin, että Suomen oikeuslaitos on edelleen hyvin riippumaton. Tämän lisäksi tuodaan esille, että Suomea pidetään edelleen yhtenä vähiten korruptoituneena maana koko maailmassa ja EU:ssa. Toimittajien ja media-alan ammattilaisten toimintaympäristö on Suomessa yleisesti ottaen vapaa ja suojattu. Lainvalmistelun laatua on pyritty parantamaan mm. uudella oppaalla perus- ja ihmisoikeuksiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnista lainsäädännön valmistelussa.

Komission arvion mukaan Suomi oli vuonna 2022 annettujen suositusten edistämisessä seuraavasti:

- jatkaa tuomioistuinviraston aloitteiden kehittämistä tuomioistuinten toiminnan tukemiseksi -> *noudattanut kaikilta osin*
- jatkaa korruption torjunnan rikosoikeudellisen viitekehyksen kehittämistä, etenkin hyväksymällä vaikutusvallan väärinkäyttöön (trading in influence) puuttuva lainsäädäntö -> *edistynyt jonkin verran*
- jatkaa kansallisen korruptiontorjunnan strategian ja toimintasuunnitelman täytäntöönpanoa, ml. kaikkien suunniteltujen toimien täytäntöönpano -> *edistynyt merkittävästi*
- jatkaa julkisuuslain uudistusta, jotta varmistetaan tehokas ja entistä laajempi pääsy virallisiin asiakirjoihin -> *edistynyt jonkin verran*

Tämän perusteella ja ottaen huomioon muun tarkastelujaksolla tapahtuneen kehityksen komissio suosittaa Suomelle vuonna 2023, että se;

- jatkaa tuomioistuinjärjestelmän arviointia ja tulevia kehityssuuntauksia koskevan kertomuksen jatkotoimia, mukaan lukien lautamiesten nimitysuudistus, ottaen huomioon oikeuslaitoksen riippumattomuutta koskevat eurooppalaiset normit;
- antaa lainsäädäntöä vaikutusvallalla käytävästä kaupasta ja pyrkii edistämään hanketta ulkomaisen lahjontarikoksen määritelmän tarkistamiseksi;
- vahvistaa ministereihin ja ylimpiin virkamiehiin sovellettavaa lahjomattomuus- ja vastuuvelvollisuuskehystä hyväksymällä heitä koskevat käytännesäännöt;
- edistyy viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain uudistamisessa, jotta voidaan varmistaa asiakirjojen tosiasiallinen ja laajempi saatavuus ottaen huomioon virallisten asiakirjojen julkisuutta koskevat eurooppalaiset vaatimukset.

Oikeusvaltiovuoropuhelun arviointi

Komission oikeusvaltiokertomus on toiminut pohjana neuvoston oikeusvaltiovuoropuhelulle, jota on käyty yleisten asioiden neuvostossa. EU:n puheenjohtajavaltio Espanja on käynnistänyt arvioinnin oikeusvaltiovuoropuhelun toimivuudesta. Arviointi pohjaa Suomen EU-puheenjohtajuuskaudella annettuihin, 26 jäsenvaltion tukemiin, puheenjohtajan päätelmiin. Tuolloin päätelmiin kirjattiin ajatus neuvoston oikeusvaltiovuoropuhelun kytkemisestä komission vuosittaiseen oikeusvaltiokertomukseen sekä tarve arvioida oikeusvaltiovuoropuhelua vuoden 2023 loppuun mennessä. Espanjan tavoitteena on laatia asiassa neuvoston päätelmät.

Nostoja kannasta

Euroopan unioni on Suomen tärkein poliittinen ja taloudellinen viitekehys ja arvoyhteisö. Oikeusvaltiokysymysten osalta Suomi jatkaa toimintaansa pitkäaikaisella linjallaan ja edistää oikeusvaltioperiaatteen toteutumista ja korruption torjuntaa EU:ssa. Valtioneuvosto jakaa komission näkemyksen siitä, että oikeusvaltioperiaate on olennainen osa EU:n oikeusjärjestystä ja identiteettiä ja ennakkoedellytys demokraattisten ydinarvojen ylläpitämisessä. Näiden ohella oikeusvaltioperiaatteen avulla pidetään yllä EU:n sisämarkkinoiden toiminnalle keskeistä jäsenvaltioiden keskinäisluottamusta ja tuetaan investointeja suosivaa liikeympäristöä.

Valtioneuvosto katsoo komission vuosittaisen oikeusvaltiokertomuksen olevan tärkeä, työväline oikeusvaltioperiaatteen edistämisessä Euroopan unionissa. Valtioneuvosto pitää hyvänä, että ongelmien ennaltaehkäisyn ohella kertomus on kehittynyt välineeksi, jolla tiiviissä yhteistyössä jäsenvaltioiden kanssa voidaan ohjata ja tukea näitä oikeusvaltiouudistuksissa siihen viime vuonna sisällytettyjen maakohtaisten suositusten avulla.

Valtioneuvosto katsoo, että komission vuosittaiseen oikeusvaltiokertomukseen pohjautuva neuvoston oikeusvuoropuhelu on oleellinen keino lujittaa oikeusvaltioperiaatetta Euroopan unionissa.

Valtioneuvosto korostaa tarvetta hyödyntää EU:n erilaisia oikeusvaltiovälineitä tehokkaasti ja toisiaan täydentävästi. Erityisesti on tärkeää, että unionin budjetista saatava rahoitus linkitetään tiiviisti oikeusvaltioperiaatteen kunnioittamiseen, varojen väärinkäytön vastaisiin toimiin ja korruption ehkäisemiseen.